

prováděného prostřednictvím intenzivních záchranných výzkumů kombinovaných s povrchovou prospekci. Zvláště významná je evidence tzv. negativních zjištění (bez archeologických nálezů), která navzdory svému označení přináší klíčové informace o rozsahu obytných, výrobních a dalších areálů. Díky mezioborové spolupráci, zejména s archeobotanikou či geologií, zjišťujeme, že absence keramiky či jiných dobře rozpoznatelných artefaktů neznamená nepřítomnost lidské aktivity. Zejména zemědělské zázemí je klasickými metodami téměř nezjistitelné, a přitom jeho rozsah zpravidla několikanásobně překračuje velikost samotného sídliště. V případě, že archeolog musí pracovat s výsledky starých výzkumů, jejichž metoda a dokumentace neodpovídají moderním standardům, není nutné rezignovat na snahu o vytěžení maximálního množství informací. Kniha J. Mařika ukazuje cesty, jakými lze tohoto cíle dosáhnout. Lze doufat, že se v brzké době dočkáme obdobného zpracování i dalších raně středověkých hradišť.

MARTIN ČECHURA

Zdeněk SMETÁNKA, *Die Geschichte vom Bauern Ostoj. Alltag im mittelalterlichen Böhmen*, přeložili Roswitha Cervicek a Pavel Cervicek, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf. 2009 (= Archäologische Werkstücke 1)

330 s., ISBN 978-3-89646-893-2

Ohlas průkopnické knihy *Legenda o Ostojovi* Zdeňka Smetánky (1992) podnítil nejen druhé české vydání (2004), ale nyní i vznik německé mutace, o níž se zasloužil profesor pravěké a středověké archeologie Heiko Steuer z Albert-Ludwigs-Universität ve Freiburgu im Breisgau. Kniha vyšla jako první svazek jím iniciované řady Archäologische Werkstücke.

Text se zásadně neliší od českých vydání. Na úvod je vložena malá poznámka pro německé čtenáře ujasňující termíny, které jsou tradičně v západní evropské historiografii chápány odlišně. Na závěr v poděkování pak autor odhaluje inspirační zdroje, důvody k napsání svého *Ostoj* a atmosféru vzniku knihy, samozřejmě s ohledem na německé publikum a již mnohem stručněji, než tomu je v poetickém a čtivém doslovu k druhému českému vydání. Na úplný konec

připojuje Petr Sommer doslov o „fenoménu“ jménem *Ostoj* a upozorňuje, jakým zjevením se stala tato kniha pro českou medievalistiku.

Autor text revidoval a opravil některé drobné chyby, například původ iluminací s vyobrazením měsíce března a listopadu (s. 112 a 119, správně pochází z Kalendária zvaného *Osecké*, jehož uložení je nyní neznámé), a zpřesnil uložení rukopisu *Diurnale cisterciense (Collectae)*, též s kalendářními iluminacemi, nyní v klášteře St. Marienstern v Panschwitz-Kuckau v Dolní Lužici (s. 120 a 162). Napraven byl také půvabný omyl s identitou Milhošta, který je v českém textu jednou uváděn jako vlastník pozemku, podruhé jako únětický poddaný. Ve skutečnosti jde o dva různé Milhošty, přičemž u únětické listiny se první píše s „y“ jako Mylhost a druhý s měkkým „i“, tedy Milhost (s. 1 a 31).

V prvním českém vydání nebylo autorovi umožněno připojit poznámky pod čarou a tuto formu zachovává i vydání druhé a německá mutace. Na jednu stranu toho lze litovat, na stranu druhou je otázkou, zda by jejich doplnění bylo adekvátní vynaloženému úsilí – nehledě na fakt, že by odsunulo publikování knihy. Přesto německá verze dokazuje, že ani téměř dvě desetiletí let, které uplynuly od prvního vydání, neubraly nic na kouzlu ani užitečnosti této nevěšední knize.

PAVLÍNA MAŠKOVÁ

Josef UNGER, *Archeologie církevních památek na Moravě a ve Slezsku*, Slezská univerzita v Opavě, Opava 2008

150 s., ISBN 978-80-7248-495-9

Text Josefa Ungera je snahou o sumarizaci desítek let archeologického výzkumu moravských a slezských institucí zaměřeného na poznání předkřesťanského a křesťanského způsobu myšlení společnosti a jejích náboženských systémů, zanechávajících stopy v hmotné kultuře. Struktura práce je ovlivněna skutečností, že látka byla utříděna pro potřeby semestrálních kurzů církevní archeologie přednášených v letech 2004 a 2006 na univerzitě v Opavě. V úvodních kapitolách se autor zamýšlí nad oborem, jímž se zabývá, a dospívá k poněkud diskutabilnímu závěru, že nejde o církevní archeologii, ale o archeologii církevních památek, která je součástí archeoreligionistiky. Církevní

archeologie podle něj studuje postup christianizace středověké společnosti. Problém autor sleduje s vědomím, že „všechny interpretace jsou svým způsobem více či méně pravděpodobné a jejich verifikace spočívá na přijetí či nepřijetí kompetentními odborníky“ (sic!).

V následující kapitole pojednává Unger o pohanství (pohanské objekty a rituály jsou ostatně tématem i dalších kapitol), takže skutečně nejde jenom o archeologii církevních památek. V několika odstavcích jsou zde shrnuty obvyklé konstatace o animismu a manismu, o slovanském panteonu atd. Instruktivní je připomenutí výsledků výzkumů v Mikulčicích-Valech, v Pohansku u Břeclavi, v trati Horní Kotvice v Uherském Hradišti-Sadech, v Chotěbuzi-Podoboře a na lokalitě Klášťov u Vysokého Pole.

Křesťanství se jako náboženský systém a způsob vidění světa odráží v rámci hmotné kultury především specializovanou architekturou, kterou autor sleduje v pedagogickém přehledu na vybraných příkladech raně křesťanských staveb, jejichž typy a související terminologie studenty uvádějí do problému. Je to jistě výukově účinné a potřebné, ale nemělo by docházet k takovým zjednodušením, jako že se během 2. poloviny 1. tisíciletí oddělily typy staveb východní a západní církve, přičemž na Západě se staly hlavním typem chrámy podélné a na Východě centrální. Druhým archeologicky uchopitelným jevem svědčícím o dobovém náboženství je nesporné pohřbívání. Vysvětlení problému by bylo vhodné rozšířit výkladem o rozdílu mezi žárovým a kostrovým ritem v pozdně antické a raně křesťanské kultuře, o úloze katakomb jako pohřebišť pro všechny obyvatele antického světa či o vývoji názoru na hrob a relikvie v rámci samotné církve a na souvislosti se svatořečením (jinak poukaz na *inventio, elevatio a translatio – depositio* ve výkladu chybí – ztrácí význam).

Přehledem výzkumů velkomoravských lokalit vstupuje problematika církevních památek na Moravu. Soubor informací o sakrálních stavbách v Mikulčicích, Starém Městě, Znojmě, Pohansku, Osvětimanech, Modré, Olomouci, Brně-Lišní, Zarazicích je užitečným přehledem výsledků archeologického výzkumu. Autor odlišuje jistě od nejistého a vytváří aktuální přehled výzkumů velkomoravských kostelů na Moravě. Přírozenou součástí chrámového prostředí jsou movité nálezy, kterých ale u velkomoravských kostelů mnoho není. Paradoxně více jich známe z laického světa – totiž z laických pohřebišť. Ta

jsou zdrojem dalších možných zjištění a závěrů, u nichž musíme rozlišovat, co přinášejí a co by přinášet mohly. Např. Gennepovo schéma pohřebních rituálů není možné v prostředí Velké Moravy přímo doložit, úvahy o formách revenantství založené na etnografických paralelách představují rovněž jenom eventuality. Žárové a kostrové pohřbívání může být prostředkem sledování postupu akulturace. Zcela je pominut archeologicky doložený schematismus skupinových, řadových a etážových hřbitovů. Otázka je, jak by koncentrace dětských hrobů u mikulčické dvouapsidové rotundy dokládala vliv křesťanství či jak detailně lze archeologickými metodami a prameny doložit pohanské rituály a relikty.

Přehledy moravských sakrálních staveb 10.–12. a 13.–15. století jsou (jistě díky autorově odbornosti) nejcelistvější částí publikace. Jde o stručné anotace lokalit, na nichž byly pro románské období zkoumány významné doklady chrámových staveb (Olomouc, Brno, Znojmo, Dolní Věstonice a Rokytňá) a benediktinských klášterů (Rajhrad, Hradisko u Olomouce, Brno-Komárov a Třebíč). Gotickou architekturu zastupují venkovské farní kostely (Mušov, Narvice, Divice, Koválov, Kurdějov, Boleradice a Bučovice), městské farní kostely (Brno-Petrov, Hustopeče, Staré Město u Bruntálu), karner ve Znojmě, starý kostel v Židlochovicích, kláštery ve Velehradě, Předklášteří, Louce u Znojma, Dolních Kounicích, Dolanech, Králově Poli, Slavkově, Přibicích, Čejkovicích, Brně, Jihlavě i Opavě, církevní hrady (Templštejn, Modřice, Pustiměř, Melice) a konečně hradní kaple (Brumov, Lukov, Melice). Již z výběru lokalit je zřejmé, že autor pracuje s důvěrně známými výsledky archeologických výzkumů, na nichž se často vydatně a velmi přínosně podílel. Následují informace o dobovém pohřebním ritu a o předmětech dokládajících náboženské myšlení společnosti, katolické, nekatolické i židovské rituály a dobová apotropajní opatření. Výsledkem jsou regesta výzkumů užitečná pro odborníky (protože podložená bibliografií), která ale studenty nechávají bez rady, zejména v důsledku torzovitosti textu zabývajícího se téměř výlučně archeologickým materiálem, a to výběrově, bez systematického výkladu. Naopak studentům užitečný může být závěrečný slovníček odborných výrazů, i když někdy vysvětluje termíny, které nejsou v textu uvedeny (např. aspergil, autentika či campanilla) nebo nejsou zasazeny do vysvětlujícího kontextu (např. kanonizace či liturgie).

V publikaci nalezneme řadu nepřesností, např. že Metoděj se stal arcibiskupem v roce 885 a že křesťanství bylo na Moravě již v první polovině 9. století značně rozšířeno především u elit (s. 20), že mikulčická bazilika pochází ze začátku 9. století (s. 27), že sacrarium je otvor v dlažbě, do nějž se vylévá svěcená voda (s. 56), že křížovníci (ale s dlouhým i) jsou rytířským řádem (s. 146) atd.

Josef Unger (v návaznosti na své předchozí práce) se u nás jako první odhodlal k vytvoření textu sumarizujícího výsledky archeologických výzkumů osvětlujících religiozní stránku kulturních dějin společnosti středověké a raně novověké Moravy a Slezska. Toto teritoriální a archeologické omezení poukazuje na řadu skutečností: na meze a možnosti archeologie, na nutnost propojování archeologie s dalšími medievistickými disciplínami a na nutnost širokého srovnávacího rámce umožňujícího nadregionální a mezikulturní komparaci jevů sledovaných archeologickými výzkumy.

PETR SOMMER

Veronika DUDKOVÁ – Jiří ORNA – Pavel VAŘEKA a kol., *Hledání zmizelého. Archeologie zaniklých vesnic na Plzeňsku. Katalog výstavy, Západočeské muzeum v Plzni, Plzeň 2008*
88 s., ISBN 978-80-7247-60-0

Útlý katalog z výstavy, již uspořádalo Západočeské muzeum ve spolupráci s Katedrou archeologie Západočeské univerzity v Plzni, je rozdělen do pěti kapitol. První tři uvádějí čtenáře do problematiky zaniklých vesnických sídel, následuje souhrn sedmnácti zkoumaných lokalit na širším Plzeňsku, závěrečná kapitola je pak přehledem vystavených nálezů. Katalog má promyšlený design, po grafické stránce se vyznačuje přehledností, jednotlivé kapitoly jsou strukturovány do jasně pojmenovaných částí. Vlastní text je členěn nejen obrázky, ale také barevně odlišenými bloky, které obsahují doplňkové informace.

Vstupní kapitola uvádí čtenáře do záměru výstavy, kterým je nejen představení výsledků archeologických výzkumů veřejnosti (zejména z let 2005–2008), ale také rekonstrukce středověké a raně novověké vesnice na Plzeňsku. Následující část pojednává obecná východiska a poznávací

přístupy výzkumu zaniklých vesnic. Text navazuje na úvodní kapitoly staršího sborníku *Archeologie středověkých vesnic na Rokycansku I.* (P. Vařeka a kol., Plzeň 2006), popř. příslušné kapitoly ve sborníku *Opomíjená archeologie* (vyd. P. Křišťuf – L. Šmejda – P. Vařeka, Plzeň 2007). Presentovaný výzkum zaniklých vesnic přitom plně odráží ideje, témata a postupy formulované a rozvíjené Zdeňkem Smetánkou a Janem Klápště od 60.–70. let 20. století. Vzrostl přirozeně význam studia ekofaktů a uplatnění geofyzikálních a geochemických metod. Interpretace dosažených výsledků, historický výklad (příčiny sídelního postupu, středověká transformace, krize pozdního středověku atd.) i dílčí poznatky, které v mnohém připomínají např. starší závěry z Táborska, Černokostelecka a Slánska (sídelní formy, formy dvora, stavební řešení staveb apod.), zůstávají v mezích dosavadních představ a příliš nepřekvapují. Konvenčně je pojata pasáž *Každodenní život*, v její části *Mzdy a poplatky* se objevují nesprávná tvrzení (např. dávky v naturáliích = reluce, usedlí = vlastníci půdy, podsedci a chalupníci = nájemci půdy).

Třetí kapitola velmi stručně pojednává dvě témata týkající se formální proměny raně novověké vesnice – masový nástup světnice namísto jizby a uplatnění technologicky i tvarově nové keramiky. Lze říci, že výběr, osnova i hloubka informací v obou kapitolách přibližně odpovídají *Dějinám hmotné kultury I/1*, s rozšířením o konkrétní příklady z Plzeňska. Nové informace se z větší části opírají o předběžná a dílčí vyhodnocení nálezových situací a přírodovědných analýz z dosud jinak nepublikovaných výzkumů. Katalog zkoumaných lokalit je přehledný a stručný, obsahuje ale rovněž předběžné informace, které nemusí být v definitivních publikacích potvrzeny anebo již nyní vyžadují kritiku (datování, interpretace a počet usedlostí apod.). Závěrečná kapitola dokumentuje vystavené nálezy a nevzbuzuje diskusi.

Katalog výstavy je čtenářsky velmi přívětivý a stejně jako expozice splnil výborně svůj účel a stanovený cíl, kterým byla popularizace archeologických výzkumů na Plzeňsku. Zároveň vede k zamyšlení, jak dál postupovat ve výzkumu venkovského prostředí, aby se stal opět progresivním a byl schopen ovlivnit aktuální evropskou historiografii.

TOMÁŠ KLÍR